

Abúzus alkoholu pečujících osob jako rizikový faktor smrti dětí do pěti let: Limity statistických přehledů kriminality

Ivana Olecká,^a

Petr Přecechtěl,^b

Helena Skarupská^c

Abstrakt: Problémové užívání alkoholu při péči o dítě je sociálněpatologickým jevem, který snižuje kvalitu této péče. V kombinaci s dalšími sociálními rizikovými faktory vzniká sociální prostředí, které je nevhodné pro výchovu dítěte. Problémové užívání alkoholu se ale neodráží jen v kvalitě výchovy, ale rizikovost tohoto chování může být pro dítě fatální, neboť je významným rizikovým faktorem úmrtí dítěte. Validní a reliabilní data o prevalenci smrti dětí, která byla dána do přímé souvislosti s užitím alkoholu, by mohla pomoci naplnit jeden z cílů sociální pedagogiky, kterým je efektivně nastavit systém prevence. Cílem příspěvku je na základě retrospektivní analýzy (za 10 let, tj. 2008–2017) policejních statistik kriminality páchané na dětech otevřít debatu o validitě dat referujících o prevalenci smrti dítěte, která je dávana do přímé souvislosti s požitím alkoholu jeho pečovatelem. Tyto případy souvislosti užití alkoholu jsou uváděny v kontextu případů, kdy tato souvislost sledována nebyla. Výzkumný soubor tvoří data extrahovaná ze statistických přehledů kriminality. Data byla zpracována metodou sekundární statistické analýzy dat. Ve sledovaném období bylo PČR registrováno 197 trestných činů (skutků), kdy objektem napadení (obětí) bylo dítě ve věku 0–5 let, které následkem tohoto protiprávního jednání zemřelo ($n = 189$). Předmětné trestné činnosti se dopustilo celkem 151 známých pachatelů, z toho 52 mužů a 99 žen. Bylo usmrceno celkem 113 chlapců a 76 dívek. Z analýzy dat vyplývá, že pouhých 6 pachatelů spáchalo trestný čin pod vlivem návykové látky, z toho pouze u 5 pachatelů byl zjištěn vliv alkoholu. Lze důvodně předpokládat, že některá protiprávní jednání mohou vykazovat jistou míru latence. Příspěvek diskutuje validitu zjištěných dat.

Kontakt

^{a,c}Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Štefánikova 5670

760 01 Zlín

^aolecka@utb.cz

^cskarupska@utb.cz

^bPolicejní akademie ČR v Praze
Fakulta bezpečnostně právní
precechtel@polac.cz

Klíčová slova: alkohol, smrt dítěte, násilí, kriminální čin, validita dat, pečující osoba, rizikový faktor

Alcohol abuse of caregivers as a risk factor for the death of children under five years of age: Limits of statistical crime reports

Abstract: Abuse of alcohol while caring for a child is a socio-pathological phenomenon that reduces the quality

of childcare. Combined with other social risk factors, the social environment becomes unsuitable for the child's upbringing. However, not only does the problematic alcohol use then reflect in the quality of the upbringing, but the risky behavior can be fatal for the child, as it is a significant risk factor related to the child's death. Valid and reliable data on the prevalence of this phenomenon in the population could help to fulfill one of the aims of social education – to create an efficient prevention system. The aim of the paper is to start a debate on the validity of data on the prevalence of children's deaths that are alleged to be directly related to alcohol use by the caregiver. The study is based on a retrospective analysis (covering 10 years, 2008–2017) of the police statistics on the offenses committed on children. These cases are presented in the context of cases where the link between the alcohol use and the child's death was not examined. The research sample consists of data extracted from statistical crime reports. The data were processed using the secondary statistical data analysis method. Throughout the period, the Czech police registered 197 criminal acts (offenses) where the object of the attack (victim) was a child aged 0-5 years who died as a result of the offense ($n = 189$). A total of 151 known offenders, including 52 men and 99 women, committed the offenses. A total of 113 boys and 76 girls died in these cases. The data analysis shows that only 6 perpetrators committed a criminal offense under the influence of an addictive substance, of which only 5 perpetrators were under the influence of alcohol. It can be assumed that some of the illegal acts may be latent. The paper discusses the validity of the obtained data.

✉ Korespondence:
olecka@utb.cz

Copyright © 2019 by the author
and publisher, TBU in Zlín.
This work is licensed under the
Creative Commons Attribution
International License (CC BY).

Keywords: alcohol, child death, violence, crime, data validity, caregiver, risk factor

1 Úvod

Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, vytváří podmínky pro rozvoj jeho osobnosti. Tyto podmínky mohou být jak pozitivní, rozvíjející osobnost daného jedince, tak i negativní, působící na jedince zhoubně a v některých případech až fatálně. Rodinné prostředí podle Přadky (1983) je přirozené prostředí, do kterého se člověk rodí, aniž si mohl vybrat jiné, a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči. Rodinné prostředí by mělo poskytovat v dostatečném množství a kvalitě mnohostranné podněty. Ideálem pro všechny členy je harmonické rodinné prostředí (Knotová, 2014). V naší stati se budeme věnovat specifickému prostředí rodiny, kdy jeden nebo i oba rodiče nadužívají alkohol. Pozornost bude zaměřena na problémovou až afunkční rodinu. Spolu s Matějčkem a Langmeierem (1986) předpokládáme, že soužití dítěte s rodičem, který nadměrně užívá alkoholické nápoje, ohrožuje jeho duševní vývoj, neboť děti jsou v takovém prostředí vystaveny podmínkám pro výchovu zcela nevhodným.

Při způsobech užívání alkoholu hovoříme o „vzorcích užívání“. Ty mohou být ovlivněny četnými faktory biopsychosociální povahy, jako například věk, pohlaví, genetická výbava, vzdělání a zaměstnání aj. (Collins & McNair, 2002). Vzorce užívání alkoholu u žen a mužů se liší. Nadměrná konzumace alkoholických nápojů se týká přibližně 20 % mužů a 5 % žen („Spotřeba alkoholu“, 2017). Rozdíly existují

i v množství konzumace alkoholu. Ženy jsou při užití stejného množství alkoholu více intoxikované než muži a závislost se u žen rozvíjí po kratší době pití a menších dávkách alkoholu ([„Národní monitorovací středisko“, 2018](#); [Nešpor, 2018](#); [„Substance use in women,“ 2018](#); [Tuchman, 2010](#)). Změny ve struktuře vzdělanosti, na trhu práce a s tím související větší ekonomickou nezávislostí žen způsobují, že vzorce konzumace alkoholu se ke vzorci užívání u mužů přibližují ([Roche & Deehan, 2002](#)).

Alkohol se řadí mezi tzv. legální drogy. Jeho dostupnost je v populaci snadná jak z hlediska distribuce, tak z hlediska ceny. Počty závislých jsou tak vysoké a zdravotní i sociální důsledky velmi závažné ([Hájek, 2004](#)). Alkohol je považován za nejčastější drogu těhotných žen ([Čihař, 2009](#)). V abúzu pak pokračují i v průběhu péče o dítě ([Haastrup, Pottegård, & Damkier, 2014](#)). Příčiny abúzu alkoholu ženami pečujícími celodenně o malé děti jsou spatřovány především v aspektech spojených s vyšší izolovaností a sociální exkluzí těchto žen i se stereotypem vyčerpávající práce, která je společností nedocenená a finančně nevhodnocená ([Chaloupková, 2005](#); [Trávníčková a kol., 2001](#)). Užívání alkoholu těmito ženami bývá nezdědka skryté, utajené ([Heller & Pecinová, 1996](#)). Z výzkumů je známo, že děti rodičů alkoholiků vykazují významně horší dlouhodobou prognózu než děti drogově závislých rodičů ([Lukešová, 2009](#)).

Z hlediska závažnosti dopadů na rodinu i pijáka je třeba odlišovat pijáctví problémové od nadměrného pití či závislosti na alkoholu, která nemusí nutně vést k narušení vztahů v rodině ([Csémy, Nešpor, & Sovinová, 2017](#)). Problémové pijáctví způsobuje problémy osobě pijící nebo ostatním a může mít negativní dopad na všechny funkce rodiny: pijáci často neplní své role v rodině, čímž narušují běžný chod rodiny, vnášejí prvky nejistoty a rozbíjí rodinné rituály. Rodina se ocitá v sociální izolaci a kvůli nákladům na alkohol se může potýkat s finančními problémy ([Csémy a kol., 2017](#)). Rodič přestává plnit svoji funkci, není schopen být pečující osobou ve vztahu k dítěti. Prostředí, ve kterém se dítě nachází, přestává být pedagogizujícím a slovy Krause a Poláčkové a kol. (2001) nelze toto prostředí využít jako výchovného prostředku. Děti v rodinách alkoholiků prožívají dětství odlišné od svých vrstevníků. Jejich dětství je naplněno nejistotou, často jsou nuceni přebírat role rodiče, který ve výchově i péči o domácnost selhal, ztrácejí bezstarostnost a stávají se předčasně dospělými ([Preslová, 2012](#)).

Problémové užívání vyššího množství alkoholu při péči o dítě je sociálněpatologickým jevem, který snižuje kvalitu této péče ([Šlamberová, 2012](#); [Šlamberová & Charousová, 2008](#)). Dítě mladší 5 let je na zhoršení tělesné péče citlivé ([Csémy a kol., 2017](#)). Problémové užívání vyššího množství alkoholu při péči o dítě se v kombinaci s dalšími sociálními rizikovými faktory (nezaměstnanost, nízký socioekonomický status, neutěšené sociální podmínky, nezáměr o dítě apod.) tak stává významným rizikovým faktorem úmrtí dítěte ([Ivanová et al., 2017](#)).

Cílem příspěvku je na základě retrospektivní analýzy (za 10 let, tj. 2008–2017) policejních statistik kriminality páchané na dětech otevřít debatu o validitě dat referujících o prevalenci smrti dítěte, která je dávana do přímé souvislosti s požitím alkoholu jeho pečovatelem. Příspěvek ukazuje jev v kontextu případů, kdy tato souvislost sledována nebyla.

2 Soubor a metody

Výzkumný soubor tvoří data extrahovaná ze statistických přehledů kriminality ([„Statistické přehledy kriminality“, 2018](#)) tzv. Evidenčně statistického systému kriminality (ESSK) provozovaného specializovaným pracovištěm Policejního prezidia, kterým je Odbor věcných gescí a statistik Úřadu služby kriminální policie a vyšetřování PČR. Data se vztahují k trestným činům, kde napadeným objektem (obětí) bylo dítě ve věku od 0 do 5 let, které bylo v důsledku dokonatého trestného činu ať úmyslného, či spáchaného v nedbalosti usmrceno, a to ve sledovaném období let 2008–2017. (Předložená data neobsahují údaje vztahující se k dopravním nehodám, vyjma jediného případu z roku 2016, který s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem je v souboru zařazen.)

Ve výstupních statistických sestavách jsou od roku 1960 evidována data o objasněné trestné činnosti, která byla spáchána pod vlivem alkoholu a od roku 2003 i údaje o protiprávním jednání spáchaném

pod vlivem nealkoholových drog (viz příslušný číselník s identifikačním kódem, který se průběžně aktualizuje). Údaje uvedené v těchto sestavách jsou do ESSK exportovány prostřednictvím dalších subsystémů, jejichž vstupním podkladem jsou zdrojové dokumenty Formulář o trestném činu (FTČ) a Formulář o známém pachateli (FZP), které jsou součástí elektronického systému tzv. Evidence trestního řízení (ETŘ) ([Přecechtěl, 2013](#)).

Námi vymezený soubor lze v uvedeném ESSK kvantifikovat pod takticko-statistickými kódy 102, 103, 105, 106, 116, 121, 185, 151, 253, 731, 750, 751 a 790, které vyjadřují tzv. takticko-statistické hledisko (viz. Tabulka 1). Dle ustanovení zákona č. 40/2009 Sb. ([„Zákon č. 40/2009 Sb.“, 2019](#)), trestního zákoníku, do 01. 01. 2010 zákona č. 141/1961 Sb. ([„Zákon č. 141/1961 Sb.“, 2019](#)), se jedná především o trestné činy uvedené v Hlavě I. – Trestné činy proti životu a zdraví, v Hlavě IV. – Trestné činy proti rodině a dětem a v Hlavě VII. – Trestné činy obecně nebezpečné (blíže viz tabulka „převodník TSK na ust. § dle příslušného trestního zákoníku – TrZ“).

Extrahovaná data byla autory statě upravena pro statistickou analýzu a po vyčištění a odstranění duplicit statisticky zpracována. Byl využíván statistický software Statistica 13 společnosti StatSoft CR s. r. o. Výzkumný soubor obsahuje celkem 197 případů trestných činů, ze kterých bylo analyzováno celkem 189 případů dětí, které zemřely v důsledku napadení. Pachatelé trestných činů (n = 151) byli kategorizováni dle pohlaví a vztahu k objektu napadení. Souvislost s alkoholem byla analyzována ve vztahu k typu skutku dle takticko-statistických kódů, pohlaví pachatele, vztahu pachatele k objektu napadení a věku objektu napadení.

Tabulka 1

Takticko-statistická klasifikace / ustanovení dle TrZ

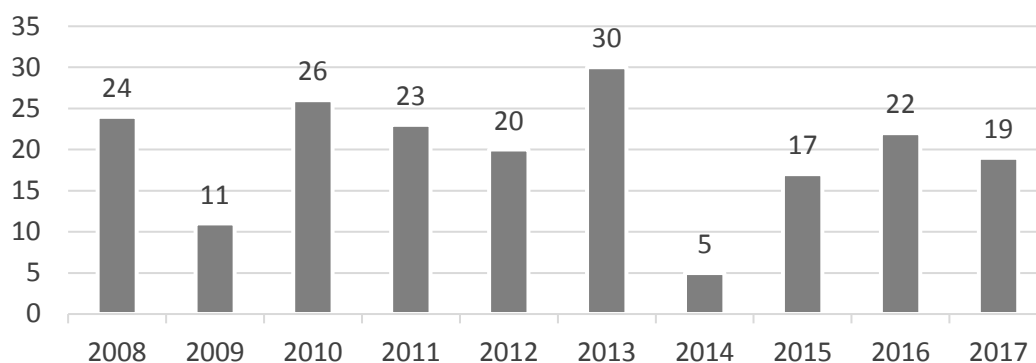
TSK	Takticko-statistická klasifikace	zák. č. 140/ 1961 Sb., trestní zákon zák. č. 40/2009 sb., trestní zákoník (účinný od 1. 1. 2010)
102	vraždy – sexuální (§ 219 / § 140)	§ 219 Vražda § 140 Vražda
103	vraždy – motivované osobními vztahy (§ 219 / § 140)	§ 219 Vražda § 140 Vražda
105	vraždy – novorozence matkou (§ 220 / § 142)	§ 220 Vražda novorozence matkou § 142 Vražda novorozence matkou
106	vraždy – ostatní (§ 219 / § 140)	§ 219 Vražda § 140 Vražda
116	usmrcení z nedbalosti (... / § 143)	...
121	opuštění dítěte nebo svěřené osoby (§ 195)	§ 143 Usmrcení z nedbalosti § 212 Opuštění dítěte § 195 Opuštění dítěte nebo svěřené osoby
151	úmyslné ublížení na zdraví (§ 221, 222 / § 145 – 146a)	§ 221, 222 Ublížení na zdraví § 145 Těžké ublížení na zdraví § 146 Ublížení na zdraví § 146a Ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky
185	týrání svěřené osoby (§ 215 / § 198)	§ 215 Týrání svěřené osoby § 198 Týrání svěřené osoby
253	ublížení na zdraví lidskou nemocí z nedbalosti (§ 143, 147, 148, 153)	§ 143 Usmrcení z nedbalosti § 147 Těžké ublížení na zdraví z nedbalosti § 148 Ublížení na zdraví z nedbalosti § 153 Šíření nakažlivé lidské nemoci z nedbalosti
731	dopravní nehody silniční z nedbalosti (§ 143, 147, 148, 273, 274, 277, 360)	§ 143 Usmrcení z nedbalosti § 147 Těžké ublížení na zdraví z nedbalosti § 148 Ublížení na zdraví z nedbalosti § 273 Obecné ohrožení z nedbalosti

	§ 274 Ohrožení pod vlivem návykové látky § 277 Poškození a ohrožení provozu obecně prospěšného zařízení z nedbalosti § 360 Opilství
750 ublížení na zdraví z nedbalosti – pracovní úraz (§ 223, 224, 201, 201a / § 143, 147, 148, 274)	§ 223, 224 Ublížení na zdraví § 201 Ohrožení pod vlivem návykové látky § 201a Opilství § 143 Usmrcení z nedbalosti § 147 Těžké ublížení na zdraví z nedbalosti § 148 Ublížení na zdraví z nedbalosti § 274 Ohrožení pod vlivem návykové látky
751 ublížení na zdraví z nedbalosti – ostatní (§ 223, 224, 201, 201a / § 143, 147, 148, 274, 360)	§ 223, 224 Ublížení na zdraví § 201 Ohrožení pod vlivem návykové látky § 201a Opilství § 143 Usmrcení z nedbalosti § 147 Těžké ublížení na zdraví z nedbalosti § 148 Ublížení na zdraví z nedbalosti § 274 Ohrožení pod vlivem návykové látky § 360 Opilství
790 ostatní trestná činnost (§ 149, 150, 151, 164, 165, 166, 167, 181, 182, 183, 184, 218, 220, 221, 227, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 280, 328, 335, 336, 344, 345, 346, 347, 350, 351, 364, 365, 367, 368)	

3 Výsledky

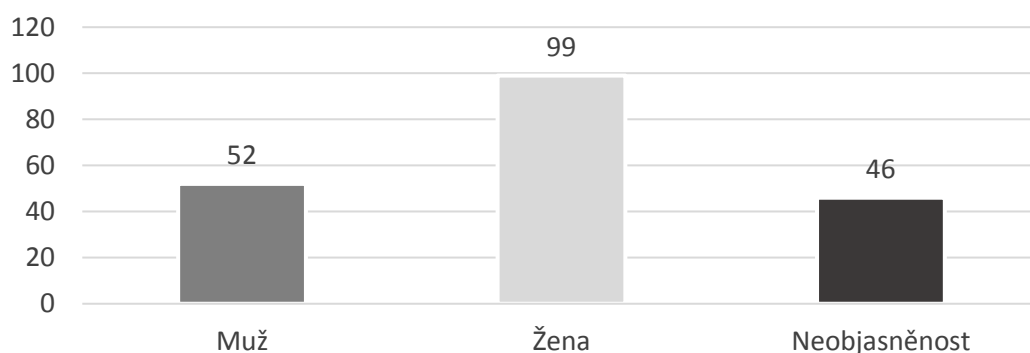
Ve sledovaném období let 2008–2017 bylo PČR registrováno 197 trestných činů (skutků), kdy objektem napadení (obětí) bylo dítě ve věku 0–5 let, které následkem tohoto protiprávního jednání zemřelo ($n = 189$). Míra objasněnosti za uvedené období je relativně vysoká (76,7 %). Předmětné trestné činnosti se dopustilo celkem 151 známých pachatelů z toho 52 mužů a 99 žen (46 skutků se nepodařilo objasnit). Bylo usmrceno celkem 113 chlapců a 76 dívek (u 8 případů evidujeme 2 pachatele).

Z analýzy dat vyplývá, že pouhých 6 pachatelů spáchalo trestný čin pod vlivem návykové látky, z toho u 5 pachatelů byl zjištěn vliv alkoholu. Vedle alkoholu byla zjištěna přítomnost metamfetaminu, a to u 1 pachatelky (Olecká & Přecechtěl, 2018). Z grafu 1 je patrné, že počet trestných činů spáchaných na dětech do 5 let nevykazuje velké extrémy s výjimkou roku 2014, kdy ve statistikách kriminality zaznamenáváme jen 5 těchto skutků. Podrobnější data jsou uvedena níže. Vzhledem k zaměření statě je třeba zdůraznit, že u výrazné většiny trestných činů nebyl vliv návykových látek zjištěn. V průběhu sledovaného období bylo evidováno pouze 5 trestných činů páchaných pod vlivem alkoholu. Z toho první byl zaznamenán v roce 2010, dva v roce 2011 a dva v roce 2013.

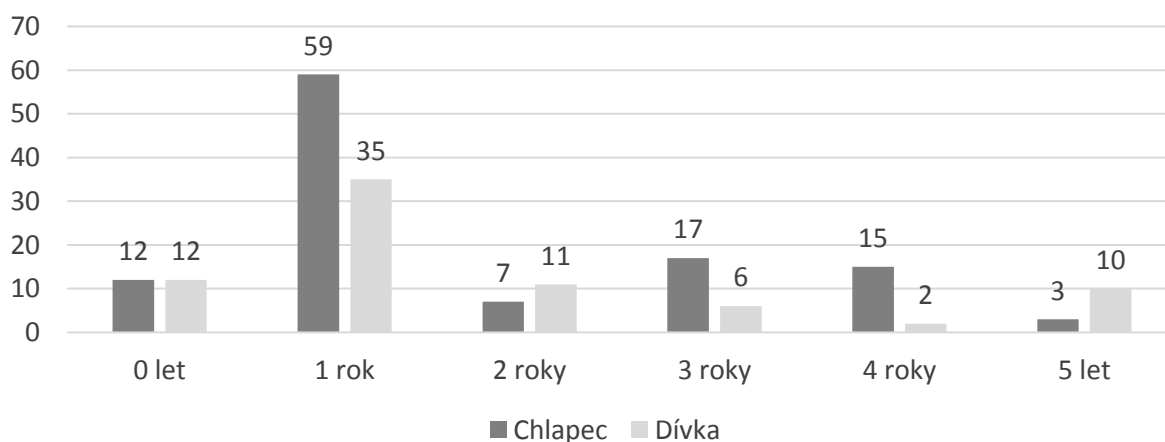
Graf 1 Počet trestných činů v letech 2008–2017

Z policejních statistik je zjevné, že pachatelem objasněných trestných činů proti životu dítěte do 5 let věku, tedy případů, kdy byl pachatel zjištěn, je převážně žena (50,3 %). Pachatelé muži jsou v těchto případech zastoupeni výrazně méně (26,4 %). Z grafu 2 je dále zjevné, že neobjasněnost případů, u kterých nelze dovozovat, zda pachatelem je muž či žena, je relativně poměrně nízká (23,3 %). V těchto případech nemůžeme usuzovat na to, kolik pachatelů skutek spáchalo. Pod vlivem alkoholu byly skutky spáchány třemi ženami a dvěma muži.

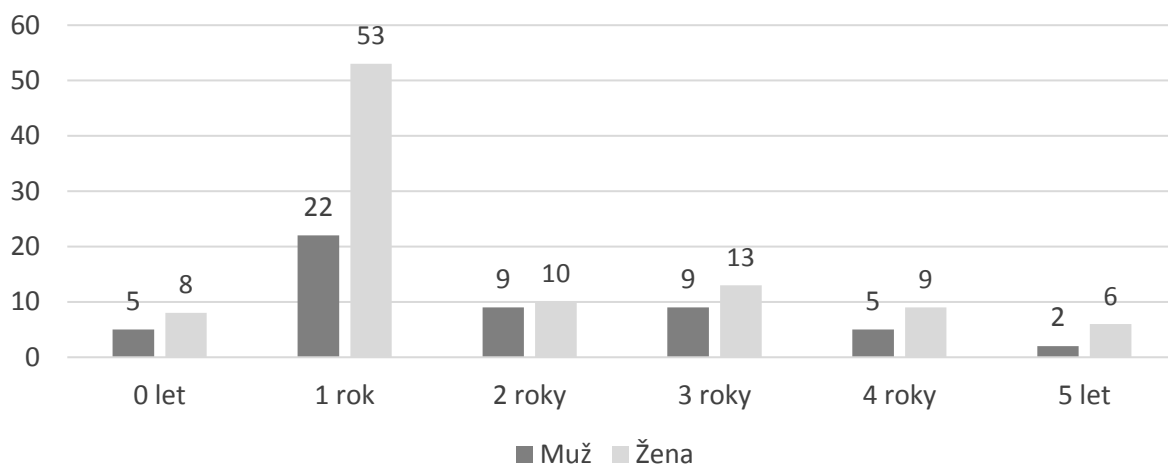
Graf 2 Trestné činy dle pohlaví pachatele

Z hlediska pohlaví objektu napadení (obětí) trestných činů umírají častěji chlapci (59,8 %). Nejvíce dětí zemřelo ve věku 1 roku života (49,7 %). Rozložení v ostatních letech je poměrně vyrovnané (viz Graf 3). Alkohol se podílel na smrti jedné dívky a tří chlapců. Dívka byla ve věku tří let, tři chlapci byli jednoletí a jeden byl mladší jednoho roku.

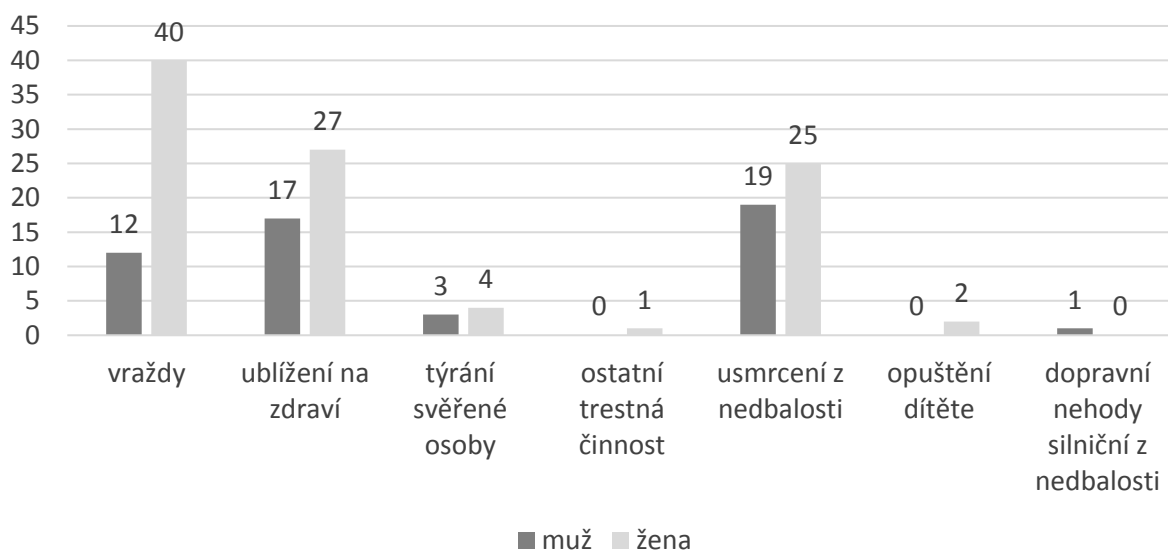
Graf 3 Objekt napadení dle pohlaví a věku

Graf 4 velmi přehledně ukazuje, že nejčastějším objektem napadení je dítě ve věku jednoho roku ($n = 75$). Tato kategorie vytváří 49,7 % všech případů. Častější je pak zaznamenáno napadení ze strany ženy, a to u 35,1 % skutků z celého souboru objasněných případů. Nejméně ohroženou skupinou jsou děti pětileté (5,3 %). Vliv alkoholu byl zaznamenán u tří případů v kategorii dětí jednoletých a všechny tyto skutky spáchala žena. Jedenkrát byl alkohol zaznamenán v kategorii do jednoho roku a jedenkrát v kategorii tříletých. Tyto dva skutky spáchal muž.

Graf 4 Věk objektu napadení dle pohlaví pachatele

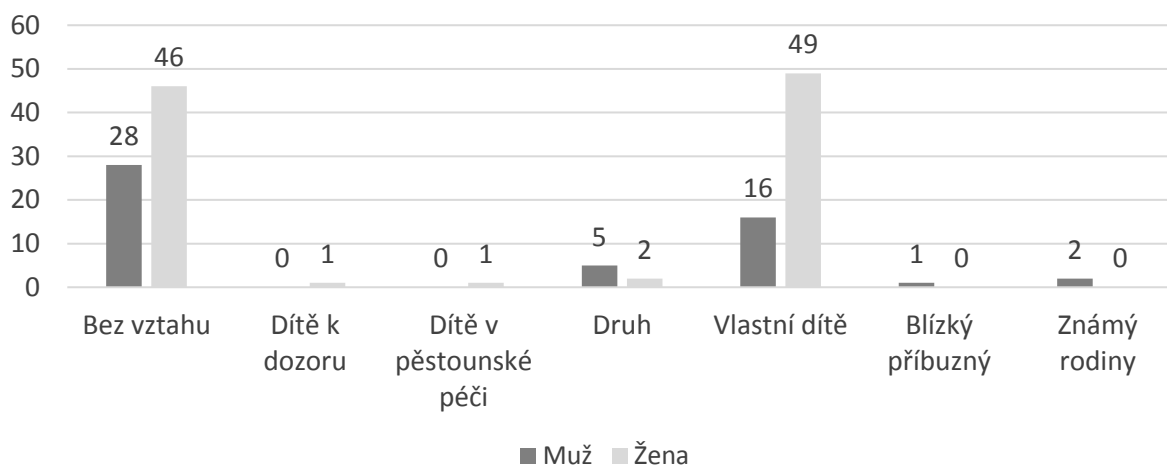
Nejvíce případů jsme zaznamenali u kategorie vražd. Do této kategorie byly zahrnuty činy, které spadají dle takticko-statistické klasifikace do těchto kódů: vraždy – sexuální (§ 219 / § 140), vraždy – motivované osobními vztahy (§ 219 / § 140), vraždy – novorozence matkou (§ 220 / § 142) a vraždy – ostatní (§ 219 / § 140). Druhou nejčastější kategorií tvořily nedbalostní činy, kam řadíme: usmrcení z nedbalosti (§ 143), ublížení na zdraví z nedbalosti – pracovní úraz (§ 223, 224, 201, 201a / § 143, 147, 148, 274) a ublížení na zdraví z nedbalosti – ostatní (§ 223, 224, 201, 201a / § 143, 147, 148, 274, 360). (bližší viz Graf 5). Alkohol byl zjištěn u dvou případů vražd (§ 219 a § 140) a tří nedbalostních skutků.

Graf 5 Typ trestného činu dle pohlaví

U pachatelů byl také zjišťován vztah k objektu napadení. Pachatelé trestného činu byli nejčastěji bez vztahu k oběti. Pokud vztah měli, jednalo se o vlastní rodiče (a to zejména u žen) (Graf 6).

Ve třech případech souvislosti s alkoholem se jednalo o dítě bez vztahu k pachateli, v jednom případě šlo o vlastní dítě a v jednom případě šlo o dítě ve vztahu ke známé osobě.

Graf 6 Vztah pachatele k objektu napadení

Tabulka 2 shrnuje informace o skutcích páchaných pod vlivem alkoholu. Ženy pod vlivem alkoholu se podílely na smrti tří jednoletých chlapců, kdy ani v jenom případě k nim neměly žádný příbuzenský ani jiný vztah. Muži se v našem souboru objevují dva. První případ je klasifikován jako vražda dle § 219. Tento muž zabil chlapce, který ještě neměl ani jeden rok. Jednalo se o osobu rodinně známou. Ve druhém případě otec zabil (ubodal) pod vlivem alkoholu svou vlastní tříletou dceru dle § 140. Při vraždě byl motivován osobními vztahy (pozn.: případ byl masivně medializován, otec po činu spáchal sebevraždu).

Tabulka 2

Smrt dítěte (objektu napadení) způsobená alkoholem dle pohlaví pachatele, vztahu k objektu napadení, typu skutku a věku objektu napadení

Pohlaví pachatele	Takticko-statistická klasifikace	Vztah	Věk objektu napadení v letech	Pohlaví objektu napadení
Muž	Vraždy – ostatní (§ 219)	Dítě ve vztahu ke známé osobě (soused, známý rodiny apod.)	0	chlapec
	Vraždy – motivované osobními vztahy (§ 140)	Vlastní dítě	3	dívka
Žena	Usmrcení z nedbalosti (§ 143)	Bez vztahu	1	chlapec
	Ublížení na zdraví z nedbalosti – ostatní (§ 143)	Bez vztahu	1	chlapec
	Ublížení pohlavní nemocí z nedbalosti (§ 143, 147, 148)	Bez vztahu	1	chlapec

Poznámka: Informace o dni narození a smrti objektu (tzn. data pro výpočet přesného věku) nebyla pro analýzu k dispozici.

4 Diskuze

Abúzus alkoholu je aktuálně diskutován zejména u žen pečujících o dítě ([Haastrup et al., 2014](#)). Více alkoholu konzumují ženy s vyšším vzděláním. Opačně je tomu u mužů ([Ahlstrom, Bloomfield, & Knibbe, 2001](#)). Tyto nálezy mohou být pro sociální pedagogiku velmi cennou informací. Zdá se, že ve výchově a pozitivním působení na děti oproti tradičním předpokladům může snadno selhat i vzdělaná žena, která v případě abúzu alkoholu není schopna náležitě zvládnout roli matky. V kategorii rizikové konzumace alkoholu se nachází celkem 18,1 % populace ([Mravčík a kol., 2017](#)). Csémy a kol. (2017) dokládají, že ačkoli problémové pití nemusí být příčinou domácího násilí, tak jeho pachatelé jsou ve vysokém procentu právě problémoví pijáci nebo jsou pod vlivem alkoholu v době, kdy se ho dopouštějí. Stejně tak existuje vztah mezi problémovým pitím a zneužíváním dětí. Podobně Nešpor (2018) shrnuje četné zahraniční studie, dle kterých závislost rodičů na alkoholu působí dětem traumata fyzická, sociální, edukační a uvrhá je do finančního znevýhodnění. Šlamberová a Charousová (2008) ve své studii prokazují, že matky užívající návykové látky vykazují zhoršené mateřské chování. Ke stejným závěrům dochází i Huttová a kol. (1999). Toto zhoršené chování může vést až ke smrti dítěte ([Ivanová a kol., 2016](#)). Na tomto místě je třeba se zejména zamyslet nad příčinami a také důsledky ženského pijáctví. Již v úvodu bylo uvedeno, že ačkoliv se vzorce užívání alkoholu u mužů a žen liší, dochází ke značné homogenizaci, a to zejména u statusově výše postavených žen. U vzdělané osoby lze předpokládat určitou úroveň znalostí o zdraví a dopadech na zdraví. V našem kulturním okruhu je v souladu s genderovými stereotypy zejména v prvních měsících právě matka považována za primární pečovatelku o malé dítě. Předpokládána a sociálně žádoucí je odpovídající úroveň mateřské zdravotní gramotnosti, neboť správnost rozhodnutí matky se zdravím dítěte úzce souvisí ([Olecká, Ivanová, & Michál, 2016](#)). Četné výzkumy však prokázaly, že výše zdravotní gramotnosti a výše vzdělání spolu nesouvisí ([Holčík, 2010](#)). Matka, která požívá alkoholické nápoje, se nejen ke svému zdraví, ale ani ke svému dítěti nechová zodpovědně a prokazuje tím sníženou úroveň zdravotní gramotnosti. V současné společnosti narážíme na vážný problém chybějící rodové zkušenosti. Jak popisují experti ve výzkumu Ivanové, Olecké, Vencové a Jurickové (2018), dnešním matkám často chybí možnost využít zkušeností z vlastní rodiny, chybí jim adekvátní vzory. Dnešní matky jsou matkami z generace jedináček. Neměly příležitost se v rodině přirozeně učit péči o dítě. Často první dítě, které drží v rukou, je jejich vlastní. Dříve přirozený cit pro péči se vytrácí, je nahrazován načtenými informacemi z internetu. Formální i neformální sítě kontroly selhávají a matka je ve svém mateřství odkázána na sebe a své schopnosti, které nemusí být dostatečné. Deficit není ale jen v rodinném prostředí. Experti upozorňují také na mezery ve školní edukaci. Zdraví dítěte je třeba vnímat jako hodnotu a tak ji přijímat ve zdravém životním stylu. Hodnotě zdraví a zásadám zdravého životního stylu je třeba učit děti ve školách. Stejně tak je dle expertů nutno učit děti vnímat mateřství jako hodnotu.

Před sociální pedagogikou stojí v oblasti výchovy k zodpovědnému rodičovství velká výzva ztělesněná do řady otázek: Jakým způsobem jsou dnešní děti připravovány v současném školském systému na rodičovství? Jsou v budoucnu schopny převzít odpovědnost za život a rozvoj dítěte? Stačí k rodičovství jen přirozená touha po dítěti, nebo je zde nutná další příprava? V minulosti nebylo nutné, aby se dítě rodičovství učilo ve školním prostředí, protože zde fungoval systém přenosu z generace na generaci. V dnešní době nemá dítě či mladý člověk šanci získat tyto dovednosti kulturním a mezigeneračním přenosem, proto by měly být doplněny učením ve školním prostředí. Tento fakt vyvolává další otázky: Proč se z výuky odstranila rodinná výchova jako povinný předmět? Kde se mají naučit mladí lidé rodičovství? Informace získávají problematickým způsobem z ne vždy relevantních internetových zdrojů, neumějí s nimi zacházet a nemají, kdo by jim pomohl se v nich vyznat. Navíc někdy ani netuší, co vlastně mají hledat ([Ivanová, Olecká, Vencová, & Juricková, 2018](#)). Matky cítí, že v disciplíně péče o dítě selhávají. Jsou vyčerpané, cítí se opuštěné a v koloběhu náročné stereotypní společností nedoceněné práce tak snadno mohou najít únik v podobě skleničky alkoholu.

Při zpracování statistických dat jsme si kladli otázku, jak rozsáhlý je problém abúzu alkoholu ve spojitosti s napadením dítěte s následkem smrti. Na základě našich zkušeností z předchozích výzkumů i praxe jsme očekávali, že četnost evidovaných případů nebude vysoká. Nicméně výsledný

počet byl pod limitem i těch nejpesimističtějších očekávání. Na zjišťování přítomnosti alkoholu ani jiných omamných látek v těle na místě úmrtí dítěte neexistuje jednoznačný guideline a obvykle, s přihlédnutím ke skutkovým okolnostem děje, záleží na policejním orgánu, resp. orgánech činných v trestním řízení, zda nařídí znalecké posouzení přítomnosti návykových látek v těle podezřelého.

Zamyslet se nad validitou prezentovaných dat je třeba zejména z těchto důvodů: V našem výzkumném souboru je nejčtenější kategorií napadení jednoleté dítě. Stejně tak pod vlivem alkoholu zemřelo v našem souboru pouze jedno dítě mladší jednoho roku. Tato data jsou v zásadní rozporu se zjištěními našich předchozích výzkumů ([Ivanová et al., 2017](#); [Lemrová, Ivanová, & Olecká, 2017](#); [Olecká, Ivanová, Lemrová, Dobiáš, & Handlos, 2018](#)), dle kterých jsou děti náhlou, násilnou a neočekávanou smrtí ohroženi zejména v kojeneckém věku. Tato zkoumání napovídají, že děti mladší jednoho roku bývají v případě užití alkoholu pachatelem nejčastěji obětí zalehnutí osobou, která alkohol požíla, či zadušení mateřským mlékem matky, která kojila pod vlivem alkoholu. Pitevní diagnostika u dětí má své výrazné zvláštnosti ([Hirt a kol, 2015](#)) a stanovit jednoznačně příčinu smrti není vždy možné. V praxi tak může docházet k chybnému diagnostikování i u případů, které ve skutečnosti byly úmyslným násilným činem ([Krugman et al., 1994](#); [Le Fanu, 2005](#); [Meadow, 1999](#); [Nunes et al., 2001](#); [Stanton & Simpson, 2001](#)). Vliv alkoholu navíc nemusí být pitvou jednoznačně prokázán.

Stejně jako u jiné trestné činnosti se navíc nabízí otázka, zda pachatel skutečně jednal „pod vlivem“ návykových látek, případně v důsledku abstinčního syndromu. Prokázání a zadokumentování užití návykových látek a následné trestněprávní relevantní konstatování, že tato látka svými účinky a aplikovaným množstvím nepříznivě ovlivnila psychiku pachatele či jeho ovládací a rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování natolik, že v důsledku tohoto stavu spáchal trestný čin, není snadné. Podléhá mnoha proměnným: identifikace podezřelého či obviněného jako uživatele návykové látky a zaprotokolování této skutečnosti, odebrání bio materiálu (stop) a zajištění soudně znaleckého posudku, editace výsledků opatření v ETŘ, atd. ([Přecechtěl, 2013](#)). Nejčastějším faktorem je zejména doba, která uplyne od spáchání trestného činu do doby zahájení trestního řízení, resp. trestního stíhání, tedy prokázání a zadokumentování užití návykové látky v době spáchání trestného činu v množství, které nepříznivě ovlivnilo psychiku pachatele atd.

Zcela zásadní otázkou je, zda abúzus návykových látek je pro právní kvalifikaci spáchaného skutku významnou skutkovou okolností, podstatným znakem spáchaného trestného činu, případně zda by se mohlo jednat o přitěžující okolnost. Policejní praxe ukazuje, že skutečnosti prokazující kauzální nexus mezi abúzem návykových látek a páchaním trestných činů, pokud se nejedná o podstatnou skutkovou okolnost, se zjišťují a dokumentují ve velmi omezené míře, což se přirozeně odráží i ve statistikách. Jistému zpřesnění přehledu o trestných činech spáchaných „v souvislosti“ s abúzem návykových látek, nikoliv pouze pod jejich vlivem, by pro účely evidenčního vykazování napomohlo zjišťování a evidování motivů jednání.

Důsledná evidence by byla velmi přínosná pro všechny pomáhající obory, jako je sociální pedagogika či sociální práce. V případě spáchaného trestného činu by faktická znalost okolností usnadnila práci s klientem, neboť by intervenující pracovník jasně věděl, co bylo motivem závadného chování. Mohl by identifikovat, zda se jednalo o selhání jedince, nebo je čin výsledkem celého sociálního prostředí, ve kterém se dotyčný jedinec nachází. Na základě komplexních informací by pak mohl lépe a rychleji vybírat vhodné strategie intervence.

Validní data o prevalenci abúzu alkoholu rodičů jsou nutná i z důvodů nastavování prevence. Prezentujeme-li data, která popisují jev jako marginální, není politická vůle činit preventivní opatření. Budeme-li ale znát skutečnou prevalenci tohoto jevu v populaci a na základě toho dokážeme důkladně popsat a analyzovat rozsah této problematiky, můžeme systém prevence efektivně nastavit.

5 Závěr

Odborníci z řad adiktologů, kriminologů, právníků, forenzních psychologů, ale i z dalších oborů se jednoznačně shodují v tom, že abúzus návykových látek a jeho případný kauzální nexus s pácháním trestné činnosti je velmi komplikovaný a složitý jev, který vykazuje významnou společenskou škodlivost.

Očekávaný předpoklad vysoké prevalence abúzu alkoholu v souvislosti s trestnou činností zaměřenou proti životu a zdraví dětí předškolního věku evidovanou v policejních statistikách se nepotvrdil.

Při posuzování předložených dat je však třeba zohledňovat skutečnost, že uváděné údaje vypovídají pouze o PČR evidované kriminalitě. Lze důvodně předpokládat, že některá protiprávní jednání, např. u trestného činu Vraždy novorozeného dítěte matkou, mohou vykazovat jistou míru latence. Mohou tedy být neoznámené či nevyhledané a jejich reálný počet pak může být vyšší. Lze také předpokládat, že u nedbalostních trestných činů oznámení o smrti dítěte (zejména těch mladších 1 roku) přichází až ve chvíli, kdy rodič, který před smrtí dítěte požil alkohol, vystřízliví. Pro tento předpoklad svědčí fakt, že v souboru za 10 let není v rozporu se skutečným stavem ani jeden případ smrti dítěte daný do souvislosti se zalehnutím kojence opilým rodičem. Validita se s přihlédnutím k zjištěným skutečnostem jeví jako relativně nízká.

Autoři by prostřednictvím textu rádi vyvolali diskuzi nad aktuálním stavem, limity, validitou a využitelností některých vybraných dat vykazovaných v policejních statistikách (ESSK).

Dedikováno z projektu Interní grantové agentury UP číslo IGA_LF_2018_023 Retrospektivní analýza úmrtnosti zemřelých dětí do 5 let náhle, neočekávaně a násilně.

Literatura

- Ahlstrom, S., Bloomfield, K., & Knibbe, R. (2001). Gender differences in drinking patterns in nine European countries: Descriptive findings. *Substance Abuse*, 22(1), 69–85. <https://doi.org/10.1080/08897070109511446>
- Collins, R. L., & McNair, L. D. (2002). Minority women and alcohol use. *Alcohol Research & Health*, 26(4), 251–256.
- Csémy, L., Nešpor, K., & Sovinová, H. (2017, září 16). *Problémy s alkoholem v rodině. Zpráva vypracovaná pro Evropskou unii*. Dostupné z <http://cindi.cz/wp-content/uploads/2016/03/alkoholarodina.pdf>
- Čihař, M. (2009). Novorozenec drogově závislé matky. In I. Preslová & V. Maxová (Eds.), *Ženy a drogy. Sborník odborné konference* (s. 51–54). Praha: Sananim.
- Haastrup, M., Pottegård, A., & Damkier, P. (2014). Alcohol and breastfeeding. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*, 114(2), 168–173. <https://doi.org/10.1111/bcpt.12149>
- Hájek, Z. (2004). *Rizikové a patologické těhotenství*. Praha: Grada.
- Heller, J., & Pecinová, O. (1996). *Závislost známá neznámá*. Praha: Grada.
- Hirt, M. a kol. (2015). *Soudní lékařství*. Praha: Grada.
- Holčík, J. (2010). *Systém péče o zdraví a zdravotní gramotnost: k teoretickým základům cesty ke zdraví*. Brno: Masarykova univerzita.

Pouze na základě validních a reliabilních dat o prevalenci tohoto jevu v populaci můžeme rozsah problematiky důkladně popsat a analyzovat, abychom mohli efektivně nastavit systém prevence.

- Huttová, M., Drobná, H., Jurkovičová, J., Pavelková, M., Chovancová, D., & Hartmannová, I. (1999). Následky závislosti těhotných žen od alkoholu a drog pre plod a novorodenca. *Alkoholizmus a drogové závislosti (Protialkoholický obzor)*, 34(2), 73–81.
- Chaloupková, J. (2005). Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41(1), 57–77.
- Ivanová, K., Olecká, I., Dobiáš, M., Hrubá, K., Juríčková, L., Hanák, P., & Ondra, P. (2016). Analýza pitevních protokolů dětí zemřelých do jednoho roku života v Olomouckém a Zlínském kraji – Možné souvislosti zdravotní gramotnosti matek s diagnózou SIDS. *Folia societatis medicinae legalis Slovacae*, 6(1), 38–44.
- Ivanová, K., Olecká, I., Dobiáš, M., Lemrová, A., Klugar, M., & Mihal, V. (2017). Characteristics of mothers whose infants died of suffocation. *European Journal of Public Health*, 27(3), cxx186.299, <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckx186.299>
- Ivanová, K., Olecká, I., Vencová, B., & Jurickova, L. (2018). Health literacy of mothers in the first year of motherhood – Expert interpretation map. *Kontakt*, 20(4), e333–e339.
- Knotová, D. (2014). Výchova a prostředí. In D. Knotová, B., Lazarová, K., Pevná, & K., Lojdová, *Úvod do sociální pedagogiky* (s. 31–45). Brno: Muni.
- Kraus, B., & Poláček, V. a kol. (2001). *Člověk, Prostředí, Výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.
- Krugman, R. D. et al. (1994). Distinguishing sudden infant death syndrome from child abuse fatalities. *Pediatrics*, 94(1), 124–126.
- Le Fanu, J. (2005). Wrongful diagnosis of child abuse-a master theory. *Journal of The Royal Society of Medicine*, 98(6), 249–254. <https://doi.org/10.1258/jrsm.98.6.249>
- Lemrová, A., Ivanová, K., & Olecká, I. (2017). Je tíživá životní situace motivem pro vraždu dítěte? In K. Večerka (Ed.), *Kontexty sociálních deviací (sborník z konference sekce sociální patologie)* (s. 180–187). Praha: Výzkumný ústav kriminalistiky.
- Lukešová, J. (2009). Drogově závislé matky, jejich charakteristika a jejich děti. In I. Preslová & V. Maxová (Eds.), *Ženy a drogy. Sborník odborné konference* (s. 45–50). Praha: Sananim.
- Matějček, Z., & Langmeier, J. (1986). *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama.
- Meadow, R. (1999). Unnatural sudden infant death. *Archives Of Disease In Childhood*, 80(1), 7–14. <https://doi.org/10.1136/ad.80.1.7>
- Mravčík, V., Chomynová, P., Grohmannová, K., Janíková, B., Leštinová, Z. T., Rous, Z., ... Vopravil, J. (2017, září 16). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Dostupné z https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32732/786/VZ_2016_drogova_situace_v_CR.pdf
- Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti. (2018, srpen 1). *Ženy užívající drogy: Otázky, potřeby, řešení, výzvy a význam pro politiku a praxi*. Dostupné z <https://www.drogy-info.cz/publikace/zaostreno-na-drogy/2018-zaostreno/03-2018-zeny-uzivajici-drogy/>
- Nešpor, K. (2018, říjen 20). *Alkohol a jiné návykové látky u žen – Identifikace a časná intervence*. Dostupné z <http://www.alkoholik.cz/zavislost/ke-stazeni/online-knihy/category/1-online-knihy.html>
- Nunes, M. L., Pinho, A. P. S., Aerts, D., Sant'Anna, A., Martins, M. P. A., & da Costa, C. (2001). Sudden infant death syndrome: Clinical aspects of an underdiagnosed disease. *Jornal De Pediatria*, 77(1), 29–34. <https://doi.org/10.1590/S0021-75572001000100009>

- Olecká I., & Přecechtěl, P. (2018). Abúzus návykových látek jako rizikový faktor smrti dětí. In G. Lubelcová (Ed.), *Paralely a divergence (Československé kriminologické dni)* (s. 410–424). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Olecká, I., Ivanová, K., & Michál, M. (2016). Pilotní studie potřeb prvorodiček s dítětem v symbiotickém období života v oblasti zdravotní gramotnosti. *Profese online*, 9(2), 9–17. <https://doi.org/10.5507/pol.2016.006>
- Olecká, I., Ivanová, K., Lemrová, A., Dobiáš, M., & Handlos, P. (2018). Náhlá, neočekávaná a násilná úmrtí dětí do 1 roku na severní Moravě v letech 2007–2016. *Folia societatis medicinae legalis Slovaca*, 8(1), 8–15.
- Preslová, I. (2012, červen 19). *Dopady alkoholismu rodičů na děti*. Dostupné z <https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rodice-jsou-zavisli/dopady-alkoholismu-rodicu-na-deti.shtml>
- Přadka, M. (1983). *Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí*. Brno: UJEP.
- Přecechtěl, P. (2013). Sekundární drogová kriminalita – co o ní víme, respektive co o ní můžeme vědět? In I. Zoubková & J. Firstová (Eds.), *Kriminologie aktuální problémy* (s. 182–188). Praha: Policejní akademie ČR v Praze.
- Roche, A. M., & Deehan, A. M. (2002). Women's alcohol consumption: emerging patterns, problems and public health implications. *Drug and Alcohol Review*, 21(2), 169–178. <https://doi.org/10.1080/09595230220139073>
- Spotřeba alkoholu a tabáku v České republice je stále vysoká. (2017, září 16). MZCR. Dostupné z https://www.mzcr.cz/dokumenty/spotreba-alkoholu-a-tabaku-v%C2%A0ceske-republice-je-stale-vysoka_14228_3692_1.html
- Stanton, J., & Simpson, A. (2001). Murder misdiagnosed as SIDS: A perpetrator's perspective. *Archives Of Disease In Childhood*, 85(6), 454–459. <https://doi.org/10.1136/ad.85.6.454>
- Statistické přehledy kriminality (za léta 2007–2017). (2018, září 30). *Policie ČR*. Dostupné z <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>
- Substance use in women: Sex and gender differences in substance use. (2018, September 19). *Drugs of Abuse*. Retrieved from <https://www.drugabuse.gov/publications/drugfacts/substance-use-in-women>
- Šlamberová, R. (2012). Drugs in pregnancy: The effects on mother and her progeny. *Physiological research*, 61, S123–S135.
- Šlamberová, R., & Charousová, P. (2008). Metamfetamin – droga těhotných závislých žen. *Československá fyziologie*, 57(1), 15–23.
- Trávníčková, I. a kol. (2001). *Specifické aspekty zneužívání drog u žen*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Tuchman, E. (2010). Women and addiction: The importance of gender issues in substance abuse research. *Journal of Addictive Diseases*, 29(2), 127–138. <https://doi.org/10.1080/10550881003684582>
- Zákon č. 141/1961 Sb., Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). (2019, září 16). *Zákony pro lidi*. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>
- Zákon č. 40/2009 Sb., Zákon trestní zákoník. (2019, září 16). *Zákony pro lidi*. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>